

C. Tóth Norbert¹

LUXEMBURGI ZSIGMOND URALKODÁSA

Luxemburgi Zsigmond valószínűleg azon kevés királyunk közé tartozik, akinek a közelmúltig rettentő rossz volt a megítélése. Az 1970-es évekig a történészek tekintettek rá negatív történelmi szereplőként, napjainkban pedig a nagyközönség teszi ugyanezt – ráadásul úgy, hogy az efféle megítélés homlokegyenest ellentétben áll mind a kortársak, mind pedig a nyugat-európai történetírás véleményével. Idehaza a szakma által alkotott kép Mályusz Elemér, illetve Engel Pál munkái révén változott meg, illetve lépett a változás útjára.

A dolog érdekessége, hogy a krónikás irodalomban is meglehetősen hasonló helyzettel találkozunk: amíg a kortárs, Eberhard Windecke, a király történetírója végtelenül pozitív képet rajzolt uralkodójáról, addig Thuróczy János munkájában (amelyből minden későbbi történetíró szemezgetett) Zsigmond megítélése meglehetősen szélsőséges volt. Egyik helyen a krónika a király és a magyarok közötti soha meg nem szűnő gyűlölségről írt, míg a másik helyen – amelyet azonban az utókor valamiért nem vett tollára – arról tett említést, hogy a király az ellene irányuló lázadás leverése után „nyugodtan vette birtokába a jogart, élete végéig soha többé nem háborgatta a kormányzásban belső zavar-gás”, sőt „erkölcsében és életmódjában is megjavult”, „országában szilárdan kezében tartja a hatalmat”, s látván ezt más népek, „megválasztották római királynak”, sőt, halála után „ugyanolyan tisztelettel temették el, mint elődeit”²

1 A szerző az MTA doktora; a Magyar Nemzeti Levéltár főlevéltárosa, a HUN-REN Magyar Nemzeti Levéltár – Szegedi Tudományegyetem Magyar Medievisztikai Kutatócsoportjának vezetője.

2 Thuróczy János: *A magyarok krónikája*. Fordította Bellus Ibolya és Kristó Gyula. (Millenniumi magyar történelem. Források) Budapest, 2001, Osiris Kiadó, 250. p. (208.), 263. p. (219.).

A KORONA MEGSZERZÉSE – KÜZDELEM A MAGYAR KIRÁLYI CÍMÉRT

Zsigmond Luxemburgi (IV.) Károly cseh király (1346–1378) és német-római császár (1347–1378), valamint Pomerániai Erzsébet második fiúgyermekéként látta meg a napvilágot 1368. február 14-én Prágában. Bátyja, a későbbi cseh és német király, Vencel 1361-ben született, így a trón öröklésére eredetileg nem sok esélye volt. Károly császár éppen ezért már idejekorán olyan feleséget keresett neki, akinek kezével királyi koronához segíthette őt. Mivel Anjou I. (Nagy) Lajos magyar királynak csak leányai születtek, adódott lehetőség a dinasztikus kapcsolat megteremtésére: a másodszülött leányt, Máriát már 1372-ben, alig egyévesen eljegyezték Zsigmond brandenburgi örgróffal. Az ünnepélyes kézfogóra 1379-ben Nagyszombat városában került sor, ahol már Vencel cseh (1378–1419) és német (1378–1400) király adta át öccsét a magyar király számára. Zsigmond a ceremónia után – a kor hagyományainak megfelelően – a magyar királyi udvarban maradt, hogy elsajátítsa leendő országa nyelvét és szokásait. A két uralkodó megállapodása szerint Mária és Zsigmond örökölték volna a magyar és a lengyel trónt.³ Mindössze három évvel később, 1382. szeptember 11-én elhunyt Lajos király, és Máriát Székesfehérváron 10 nap múlva magyar királynak is koronázták, ám Zsigmond hoppon maradt: sem a házasság tényleges megkötésére, sem pedig az ő megkoronázására nem került sor. Mindezt csak tetézte, hogy Zsigmond minden katonai és diplomáciai igyekezete ellenére hamarosan a magyar–lengyel perszonálunió is felbomlott, ugyanis a lengyelek ragaszkodtak a királyi pár „helyben lakásához”.⁴

Az országban időközben polgárháborús állapotok alakultak ki a trónutódlás miatt. A különböző csoportok ugyanis – Lajos király akaratával szemben – egyvalamiben egyetértettek: Mária királysága

3 Cukovits Enikő: *Az Anjouk Magyarországon II. I. (Nagy) Lajos és Mária uralma (1342–1395)*. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) Budapest, 2019, MTA Bölcsészettudományi Központ Történettudományi Intézet, 125–128. p.; Skorka Renáta: Luxemburgi Zsigmond országai és koronái. In Bódvai András (főszerk.): *Luxemburgi Zsigmond emlékkönyv*. Budapest, 2024, Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 20–37.; 25–26. p.

4 Mályusz Elemér: *Zsigmond király uralma Magyarországon 1387–1437*. Budapest, 1984, Gondolat Kiadó, 11. p.

csak átmeneti lehet, s a trónt férjének vagy valaki másnak – de mindenképp férfinak – kell betöltenie. Az egyik csoport – a Lackfiak vezetésével – Luxemburgi Zsigmondot szerette volna az ország élén látni, míg a másik – az özvegy királynéval és Garai Miklós nádorral az élen – Lajos orleans-i herceg és Mária házasságát akarta volna keresztülvinni (ez az utóbbi kísérlet azonban a herceg halálával végül meghiúsult). A harmadik csoport, amelynek élén a Horváti testvérek álltak, és amelyben főleg a vidéki nemesség képviseltette magát, Kis Károly nápolyi király (1381–1386) trónöröklését támogatta. Ez utóbbi csoportnak volt a legszélesebb a tömegbázisa. Ezt látván a két udvari csoport végül kiegyezett egymással, majd 1385 szeptemberében megtartották Mária és Zsigmond esküvőjét, ám a koronázásra még ekkor sem került sor. Látván mindezeket a fejleményeket, a Horvátiak saját jelöltjüket, Kis Károlyt hívták meg a magyar trónra, aki 1385 szeptemberében partra is szállt Dalmáciában, majd diadalmenetben érkezett meg Budára. Zsigmondnak nem sok választása maradt: Csehországba menekült, Károlyt pedig – e néven a másodikat – december 31-én Székesfehérváron a királyné és a királynő jelenlétében királlyá koronázták.⁵ Hogy pontosan hogyan is akart volna uralkodni, azt már nem közölte alattvalóival: 39 nap elteltével, február 7-én merényletet követtek el ellene, amely során ugyan a merénylőknek nem sikerült megölniük, de az újonnan megkoronázott király három héttel később belehalt az ekkor elszenvedett sérüléseibe.⁶

A gyilkosság következtében szinte nyomban kitört a háború a két tábor között. Erzsébet özvegy királyné és hívei, valamint a Lackfi vezette csoport továbbra is Zsigmond mellett állt, míg a Horvátiak Károly kiskorú gyermekét, László nápolyi királyt (1386–1414) nyilvánították magyar királlyá. Zsigmondot 1386 tavaszán testvére, Vencel király visszahozta az országba, s katonai segítsége fejében a királynétól megszerezte zálogként Pozsonyt, valamint a Vág folyótól nyugatra lévő területet.⁷ Erzsébet királyné személyes megjelenésével akarta a Horvá-

5 Mályusz: 1984a. 13–15. p.; Süttő Szilárd: *Anjou-Magyarország alkonya. Magyarország politikai története Nagy Lajostól Zsigmondig, az 1384–1387. évi belviszályok okmánytárával I–II.* (Belvedere-monográfiák 2.) Szeged, 2003, Belvedere Meridionale, 101–111. p.

6 Süttő: i. m. 111–123. p.; Csukovits: i. m. 148–153.

7 Mályusz: 1984a. 15–16. p.

tiak vezetésével zajló délvidéki zendülést elfojtani, ám azok Diakóvár közelében július 25-én megtámadták a Mária királynő társaságában utazó királynét, és mindkettőjüket foglyul ejtették, a kíséretüket pedig – köztük Garai Miklóst és másokat, akik szintén részt vettek Károly megölésében – lemészárolták, fejüket pedig Nápolyba küldték.⁸

Ezek után a Budán maradt előkelők augusztusban országgyűlést tartottak, általános kegyelmet ígérve a lázadóknak, ha a királynékat szabadon engedik. Mivel ez nem vezetett eredményre, szerződést kötöttek (liga), és Mária fogsága idejére Zsigmondot nevezték ki régensnek, aki egyúttal megkapta a „Magyarország kapitánya” címet is.⁹ A következő év elején megkísérelték kiszabadítani a királynékat, ám az erre irányuló támadás elakadt, sőt időközben Erzsébet özvegy királynét a dalmáciai Novigrad várában – ahová a foglyokat átszállították – a vránai perjel szökési kísérlete miatt megfojtatta.¹⁰ A sikertelen hadjárat után 1387. március 31-én Luxemburgi Zsigmond brandenburgi örgrófot, aki a címei szerint ekkor „Magyarország gyámja, kapitánya, elöljárója” volt, Himházi Benedek veszprémi püspök Székesfehérváron magyar királlyá koronázta. Magát a koronázást – a kialakult koronázási rendtől eltérően – nem az esztergomi érsek végezte (Demeter bíboros február 20-ai halála miatt az érseki szék betöltetlen volt),¹¹ de nem is a rangban utána következő kalocsai érsek, mivel ő külföldön tartózkodott.¹² Az utóbbi helyett inkább a veszprémi püspökre esett a választás, főként amiatt, hogy az Árpád-kor óta ő koronázta meg a mindenkori királynékat, valamint ő viselte a királynéi kancellár címet is. Az esemény egy további dologban is eltért a korábbiaktól: a koronázás előtti napon Zsigmond esküvel kötelezte magát a főpapok és bárók által a koronázás feltételeként megállapított pontok betartására. (E rendhagyó aktus a Zsigmond után uralkodó királyoknál már szokássá lett.) Az eskü arra vonatkozott, hogy az ország ősi szabadságait megtartja; mindenkit megőriz jogaiban; általános amnesztiát biztosít; eddigi ado-

8 Süttő: i. m. 140–142. p.

9 Mályusz: 1984a. 19. p.

10 Mályusz: 1984a. 20–21. p.; Süttő: i. m. 148–153. p.

11 Mályusz: 1984a. 22. p.

12 Süttő Szilárd: Félreértett évekből egy élelő félreértés: „a Horvátiak híve” volt-e Helfenstein Lajos kalocsai érsek (1382/83–1391)? *Szellem és tudomány* (Bonarum Cultores Artium: a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának kutatói almanachja), 11. (2020) 588–593. p.

mányait visszavonja; a trónra jutása érdekében kötött családi szerződéseket érvényteleníti; a királyi tanácsba, illetve tisztségekbe csak magyarokat állít; idegeneknek birtokokat nem adományoz, sőt egyházi javadalmakat sem kérhet számukra a pápától. E kötelezettségek nem sok újat mutattak a más országokban akkoriban szokásos eljáráshoz képest, ám a szerződés valódi lényege csak ezután következett: Zsigmondnak szövetségre kellett lépnie az őt királlyá emelő főurakkal, és egyúttal arra is felhatalmazta őket, hogy amennyiben megszegné ígéretét, erővel is kényszeríthessék annak betartására.¹³ E szerződés volt az, amely az elkövetkezendő évtizedben a megkoronázott király uralkodásának kereteit adta.

KIRÁLYBÓL URALKODÓ – AZ ÚJ TÁMOGATÓI KÖR KIÉPÍTÉSE

Zsigmond trónra lépése után a legfőbb problémát korántsem az előbb említett szerződés megkötése jelentette. Koronája megtartásáért és az ország egységének megőrzéséért ugyanis egyszerre több fronton is harcba kellett szállnia. Első feladata feleségének, Máriának a kiszabádítása volt,¹⁴ majd az ország Száváig terjedő részét kellett megtisztítania a nápolyi párt híveitől, ahol az elfogott lázadókat kíméletlenül kivégeztette. Végül az ország területi épségének helyreállításához szükséges volt Pozsonyt, illetve a Duna és Vág folyók közötti részeket visszaszereznie a bátyjától. Ezt először szerződések, majd fegyverek által 1389 elejére sikerült elérnie.¹⁵

A hatalom megszerzéséért, illetve az ország integritásának helyreállításáért viselt háborúk alaposan megterhelték a királyi kincstárat. A belső és külső ellenségekkel folytatott egyidejű harc költségeit – bár ennek szükségességével az ország vezető rétege is egyetértett – a királynak kellett viselnie. A korábban méltóságba emelteknek egyrészt kötelessége lett volna, hogy segítsék, másrészt lehetőségük is volt rá, viszont ennek az árát is megkérték. A király – mivel pénze nem volt –

13 Mályusz: 1984a. 22. p.

14 E. Kovács Péter: Mária királyné kiszabádítása. Magyar–velencei szövetség 1387-ben. *Századok*, 140. (2006) 4. sz. 925–37. p.; C. Tóth Norbert: Mária királyné és udvara. In Zsoldos Attila (szerk): *Nagyvárad és Bihar az Anjou-korban. Tanulmányok Biharország történetéről* 5. Nagyvárad, 2018, Varadinum Kulturális Alapítvány, 183–258. p.

15 Engel Pál: *Szent István birodalma*. (História könyvtár. Monográfiák 17.) Budapest, 2001, História Alapítvány, 172–173. p.

egyfelől kormányzati pozíciókkal fizetett a támogatásért. Így például Kanizsai János (megh. 1418) egri püspökből a koronázás után esztergomi érsek és királyi főkancellár lett; egyik testvéréből, Istvánból pedig (megh. 1427/9) székely ispán (1391–1395), majd királyi ajtonállómeszter és somogyi ispán (1395–1401); a másik testvér, Miklós (megh. 1404) is elnyerte a maga jutalmát: volt vasi, soproni és zalai ispán (1387–1401), valamint tárnokmester (1388–1398) is. A tartozásait másrészt királyi birtokokkal, különösen királyi váruradalmakkal egyenlítette ki, és szintén ezek adományozásával próbált új híveket szerezni – de ugyancsak így próbálta a régieket is megtartani. Ez a mindössze öt éven át folytatott gyakorlat az ország addigi birtokstruktúrájára és ezáltal belpolitikai életére nézve is jelentős következményekkel járt.¹⁶

Mint mindenhol, a vár (és a vele járó uradalom) – némileg leegyszerűsítve – nálunk is egyenlő volt a hatalommal. Ahhoz tehát, hogy a királyi hatalom átalakulásáról képet kapjunk, érdemes megvizsgálunk az ország várállományának megoszlását. Zsigmond trónra lépésekor a magyar királyság területén (a Drávántúl és a Tisza–Maros–Duna között nem számítva) mintegy 226 (az előbbiekkal együtt pedig körülbelül 300) vár állott; ezek közül mintegy 100 királyi és királynői/királynéi, 18 pedig egyházi birtokban volt, a maradék 108-at pedig valamelyik család tudta magáénak. Tehát a várak közel fele – ha az egyháziakat is ide számítjuk, még több is – királyi hatalom alatt állt. Tíz év alatt, 1397-re a helyzet gyökeresen megváltozott: mindössze 47 vár maradt az uralkodó birtokában, ellenben a magánosok kezén már 159 várat találunk. (Az egyházi tulajdonba került várak száma 21-re nőtt.) Így az eddigi 50–50 százalékról 25–75 százalékra változott a királyi és magánvárak aránya. Mivel a várhoz uradalom is tartozott, a királyi birtokállomány csökkenése még ennél is jelentősebb volt.¹⁷

A várak eladományozása leginkább az 1392-ig terjedő időszakra volt jellemző, amikor a vizsgált korszak egészéből a várak 77 százaléka jutott

16 Engel Pál: *Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387–1437)*. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 83.) Budapest, 1977, Akadémiai Kiadó, 33–37. p.; Mályusz: 1984a. 24–33. p.

17 Engel: 1977. 30–31. p.; Uő: A magyarországi birtokszerkezet átalakulása a Zsigmond-korban (Öt északkeleti megye példája). In *Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére*. Szerk. Koszta László. Szeged, 1995, Szegedi Középkorász Műhely, 141–159.; 141–142. p.

magánkézre, míg 1393 és 1397 között a maradék 23 százalékuk. Még megdöbbentőbb a helyzet az 1397 utáni váradományok tekintetében; a Zsigmond uralkodásából hátralévő 40 évben összesen csupán 21 királyi vár elidegenítésére került sor. Ezek alapján jól látható, hogy hosszú uralkodásán belül miért az 1392-es év az egyik korszakhatár: amíg a király az első öt évben 46 várat adományozott el (uradalommal együtt), addig az utána következő negyvenöt évben 35-öt. Az Anjouk alatt meglévő és Zsigmond öt éves uralkodása után megmaradt királyi birtokállomány között kiáltó az ellentét, de még inkább az, ha megnézzük az egyes családoknak, illetve ezek tagjainak vagyonnövekedését: a vagyonosok még gazdagabbak lettek. Hozzátehetjük, hogy mivel ők tisztségviselésük révén egyúttal különböző királyi várak kormányzását is megkapták, így vagyoni helyzetüket a családjuk kezében lévő birtokok mennyisége nem is fejezi ki pontosan. (Zsigmond trónra lépése előtt például a Lackfiaknak hat váruk volt. Ehhez István nádor szerzett még kettőt, továbbá az ő kezén voltak a Varasd, majd a Trencsén megyei várak, Moson megyében Óvár, valamint Komárom, Győr és Veszprém megyék ispánsága révén a bakonyi és vértesi királyi várakat – kb. két tucatot – szintén ő kormányoztatta a familiárisaival.)¹⁸

A várelidegenítések nemcsak azért voltak előnytelenek a királyi hatalomra nézve, mert csökkentették annak hatalmi bázisát, hanem azért is, mert a királyi várak és birtokok száma nem csupán az adományok révén csökkent. Mint az előbb láttuk, Lackfi István a nádori méltóságából és megyésispáni tisztségeiből következőleg legalább ugyanannyi – vagy még több – vár felett rendelkezett, mint amennyi családja kezén volt. Ugyanis az egyes főbb tisztségekhez, ha nem is azonos és előre meghatározott módon, de bizonyos számú királyi birtok járt honorként, azaz fizetségként. Ennek következményeként az egyes udvari tisztségekhez, valamint a megyék ispánságához tartozó, hivatalból járó királyi birtokok, várak elfogytak. Így például Vas és Sopron megyében 1386-ban hét királyi vár tartozott a megyésispán(ok) hatalma alá, 1392-ben már egy sem.¹⁹ Az ispáni hatalom kiüresedésének következményei nem rögtön váltak beláthatóvá, hiszen a mondott megyék ispánságát éppen a legtöbb váradományban részesült család

18 Engel: 1977. 33–34. p.; Mályusz: 1984a. 28–29. p.

19 Engel: 2001. 171. p.

tagja, Kanizsai Miklós töltötte be, aki ispáni hatalmát bizton építhette a királytól kapott várbirtokaira. Problémát az okozott, ha a király olyan családból nevezett ki ispánt, amelyik nem részesült ilyen jellegű adományokból, így hatalma immáron nem épülhetett a megyében fekvő királyi várakra, hanem csak saját megyebeli vagy egyéb birtokaira. Az újonnan kialakult helyzet a megyebeli nemesség számára vált fontossá, ezentúl ugyanis a helybéli nagybirtokos lett az új „igazodási pont”. Végző soron a királyi birtokállomány lecsökkenése, illetve az új, a korábbiakhoz képest sokkal nagyobb birtokokkal rendelkező főurak (bárok) megjelenése mind rövid, mind pedig hosszú távon átalakította a királyok kormányzási módszereit. Az uralkodók hatalmának alapját immáron nem a hatalmas – királyi – birtokállomány jelentette, hanem saját uralkodási képességük, illetve ettől kezdve be kellett vonniuk az arra érdemeseket a kormányzásba. Mindez egyébként – a várt hatással ellentétben – korántsem azt jelentette, hogy csökkent volna az uralkodó hatalma vagy mozgástere.

Az 1392-es esztendő nemcsak az adományozások területén volt határpont, hanem a kormányzati politikában is: a koronázáskor, illetve már előtte hatalomra került csoport tagjai lényegében eddig tudták megőrizni pozícióikat. Ha voltak is egyes tisztségekben cserék, azok e bárói csoport családjain belül zajlottak le. Ugyanakkor Zsigmondnak a vele szövetséges és a tisztségek elosztásának jogát magának igénylő csoport tagjai mellett sikerült egy-két megbízható emberét is pozícióhoz juttatnia, így például a Lengyelországból származó Stibort. Ő megkapta az ország egyik legfontosabb megyéjének – tulajdonképpen nyugati kapujának –, Pozsonynak az ispánságát. Emellett kapott három várat Nyitra megyében is: Bolondócot, Csejtét és Újvárt.²⁰ De ugyanitt említhetjük az ifjabb Garai Miklóst, Perényi Pétert és Maróti Jánost is, akik a kezdetektől Zsigmond tántoríthatatlan hívei voltak – talán hasonló korukból és királyi udvarbéli neveltetésükből adódóan.²¹ A későbbiekben e csoporthoz tartozott még a Firenzéből kereskedőtanoncként érkezett Philippo Scolari, ismertebb nevén Ozorai Pipo, aki

20 Daniela Dvořáková: *A lovag és királya. Stiborici Stibor és Luxemburgi Zsigmond. Képek és történetek egy középkori magyar nemes életéből.* Pozsony, 2009, Kalligram Kiadó.

21 Engel: 1977. 36–38. p.

valamikor az 1400-as évek elején Kanizsai János érsek familiárisai közül csatlakozott a királyhoz, majd 1403 után páratlan karriert futott be a magyar királyi udvarban.²²

A Zsigmondot hatalomra juttató csoport és a király közötti viszony megváltozásának legfeltűnőbb jele jó néhány egykori ligatag leváltása volt posztjáról. Zsigmond ezen intézkedése nem azért keltett felháborodást a csoport tagjai között, mert valakit elmozdított egy tisztségből, hanem azért, mert nem adott az illetőnek másik pozíciót. Az év őszén hozott következő döntését már az egész ország megérthette: az Anjouk trónra lépése óta kimondatlan szabálynak számított, hogy az ország nádora életfogytig tölti be a tisztséget. E szokást azonban Zsigmond figyelmen kívül hagyta, és az 1392 novemberében tartott országgyűlésen leváltotta Lackfi Istvánt a nádorságról, utódjául pedig saját jelöltjét, Ilsvai Leustákot választatta meg.²³ (Alig öt év múlva, az 1397. évi körösi tanácskozások alkalmával aztán fizikailag is felszámolták a Lackfi család befolyását.)²⁴

A király és a liga között érlelődő konfliktus kitörésére azonban – külpolitikai okok miatt – csak majdnem egy évtizeddel később került sor. A folyamatosan zajló törökellenes harc, illetve a Száván túli terület pacifikálásáért és a bosnyák uralkodó megregulázása miatt folyó, valamint a Prokop morva örgróf elleni háborúk kevés teret hagytak ugyanis az országnagyoknak arra, hogy kérdőre vonják Zsigmondot politikájának megváltozása ügyében. A harcot végül a régi elit tagjai indították meg, és 1401. április 28-án fogságba vetették a királyt, miután az nem volt hajlandó feltételeiket elfogadni (pl. idegenek elbocsátása, a birtokadományozási politika átalakítása oly módon, hogy az ő javukat szolgálja). Zsigmond mintegy négy hónapos házi őrizet után, Garai Miklós mesteri tevékenységének köszönhetően megerősödve tért vissza a hatalomba (Garai 1402 végén elnyerte a nádori méltóságot). Az uralkodó a következő évben lecserélte az addig kormányzó elitet, majd Csehországba távozott, hogy ott is a maga javára

22 Engel Pál: *Osorai Pipo*. In Vadas Ferenc (szerk.): *Osorai Pipo emlékezete*. Szekszárd, 1987, Bérei Balogh Múzeum, 53–88. p.

23 C. Tóth Norbert: *A Magyar Királyság nádora. A nádori és helytartói intézmény története (1342–1562)*. (Századok könyvek) Budapest, 2020, Magyar Történelmi Társulat, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 71–74. p.

24 Mályusz: 1984a. 38. p.

fordítsa bátyja, Vencel szorult helyzetét. A hatalmi harcot végül a Kanizsai János főkancellár vezette 1403. évi lázadás döntötte el véglegesen: a polgárháborúban László nápolyi király (1386–1414) hívei teljes vereséget szenvedtek (László a néhai Kis Károly fia volt). A király sikeresen szabadult meg a koronázási eskü által ráarakott béklyóktól; uralkodását immáron 1437 decemberében bekövetkező haláláig semmi sem zavarta. (A királyi birtokállomány drasztikus lecsökkenése nem érintette érzékenyen Zsigmondot; hatalma nem a királyi vagyon nagyságtól, hanem politikai teljesítményétől függött.)²⁵

AZ ORSZÁG VÉDELME – A VÉGVÁRRENDSZER KIÉPÜLÉSE

A királyok koronázásukkor többek között vállalták, hogy nemcsak megvédik országuk területét a támadásokkal szemben, hanem lehetőség szerint gyarapítják is azt. Zsigmondnak bőségesen volt alkalma bizonyítani ötvenéves uralkodása során, hogy komolyan veszi királyi kötelességét. Rögtön uralma elején új, az ország létét veszélyeztető ellenséggel kellett szembenéznie. Lázár rác despota 1389. évi rigómezei csatavesztése következtében oszmán portyázók jelentek meg a Magyar Királyság déli határánál. Zsigmond első lendülettel és a nemesség elvárásainak is megfelelően a török betörésekre támadó háborúval válaszolt. Az 1389 és 1395 között lezajlott sikeres hadjáratok, illetve portyázások arra a téves következtetésre vezették az ország közvéleményét, hogy lehetséges egy mindent eldöntő ütközetben örökre leszámolni a támadókkal.²⁶ Zsigmond ennek érdekében összetrombitálta az akkori idők legnagyobb lovagi seregét – a kisegítő alakulatokkal együtt kb. 25 ezer főt. A szultán hasonló nagyságú sereggel (kb. 30 ezer fő) vette fel velük a küzdelmet. A döntő ütközetre 1396. szeptember 25-én került sor, a Duna mellett fekvő Nikápoly várának falai alatt. A végkiemenetel ismert: totális vereség, fogságba esett seregvezérek, és maga Zsigmond is csak egy hajó segítségével tudott elmenekülni. A csata jó példával szolgált arra, hogy a jól képzett és fegyelmezett török katonaság ellen az egyéni hősiesség és a fényes lovagi viselet még akkor is

25 C. Tóth Norbert: A királyi hatalom próbája. Az 1403–1404. évi polgárháború. In Bódvai András (főszerk.): *Luxemburgi Zsigmond emlékkönyv*. Budapest, 2024, Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 39–71. p.

26 Engel Pál: A török–magyar háborúk első éve (1389–1392). *Hadtörténelmi Közlemények* 111. (1998) 3. sz. 561–577. p.; Uő: 2001. 173. p.

kevés volt, ha számbelileg megközelítően egyenlő seregek csaptak össze egymással.²⁷

A vesztes ütközet súlyos következményekkel járt, amelyek egy része azonnal, másik része fokozatosan jelentkezett: a Magyar Királyság mindinkább elvesztette külpolitikai mozgásterét, bevételeinek mind nagyobb hányadát emésztették fel a török elleni védelem költségei, és mindez 130 évvel később a mohácsi csatavesztésbe torkollott. A király tanult a vereségből, soha többé nem vállalkozott hasonló nagyságú támadó hadjáratra. Ehelyett három különböző módszer kombinálásával igyekezett az oszmánokkal szomszédos határvidéket megvédeni. Mielőtt ezekre rátérnénk, fontos megemlíteni, hogy elképzelései végrehajtásában Zsigmond egy külső hatalom részéről kapott nem várt támogatást: a Kis-Ázsiában megjelenő mongolok Timur Lenk vezetésével 1402-ben Ankaránál tönkrementek a török szultán seregét, és magát Bajezidot is foglyul ejtették. Ennek következtében mintegy másfél évtizedre enyhült a Magyar Királyság határaitra nehezedő nyomás. Mire Bajezid fiai közül I. Mehmednek (1413–1421) sikerült testvéreit, illetve a többi trónkövetelőt kiiktatnia, új helyzet alakult ki a Balkánon. Zsigmond ugyanis, kihasználva az Oszmán Birodalom időleges meggyengülését, kiépíthette élete egyik főművét, a török elleni határvédelmet, amely három pilléren nyugodott, és rengeteg pénzt igényelt. Az első pillér a Magyarország határainál fekvő, addig a szultán vazallusainak számító fejedelemségek (Havasalföld, Moldva, Szerbia és Bosznia) magyar fennhatóság alá vonása, hűbéressé tétele volt. A korábbi terminológia szerint ezeket nevezték ütközőállamoknak; hiszen a gyakorlatban ezen államok saját „testükkel” fogták fel a török támadásokat, ily módon védve a Magyar Királyságot. A fejedelmeiket, hogy érdekeltek legyenek az új helyzet fenntartásában, Zsigmond változó nagyságú birtokadományokban részesítette az országban, némelyiküket pedig még magyar nemessé is tette. Emellett szükség esetén mind a király, mind a déli végek kapitányai segítséget nyújtottak a felsorolt országoknak. Így például Ozorai Pipo temesi ispánsága (1404–1426) alatt közel húsz hadjáratot vezetett az országhatáron túlra, döntő többségüket a

27 Bárány Attila – B. Szabó János – Veszprémy László: A késő középkor hadtörténete (1387–1490). In Veszprémy László (szerk.): *Magyarország hadtörténete I. A kezdektől 1526-ig*. Budapest, 2017, Zrínyi Kiadó, 17–23. p.

török ellen.²⁸ Mindent összevetve kijelenthető, hogy a magyar királyok közül – és igaz ez az uralkodási évek számához viszonyítva is – a leghosszabb időt Zsigmond töltötte az oszmánok elleni hadakozással: így például 1426 őszétől 1428 decemberig egyhuzamban a déli határon volt.²⁹

A második pillért az addigi katonaállítási gyakorlat átalakítása jelentette. Első lépésben, még a nikápolyi vereség után, az 1397. októberi temesvári országgyűlésen ugyan elismerte a nemesek azon kiváltságát, miszerint az országhatárain túl támadó hadjáratban nem kötelesek részt venni, ám annak hatályát rögtön fel is függesztette. Elrendelte továbbá, hogy a birtokosok minden húsz jobbágyuk után egy íjászt kötelesek hadjárat alkalmával felszerelni. Az így létrehozott és a jobbágyok száma alapján kiállított csapatokat lényegében már ekkortól, törvényileg azonban csak 1435-től, telekkatonaságnak hívták.³⁰ Emellett a török elleni háborúk idejére – azaz gyakorlatilag uralma végéig – a király lefoglalta minden egyházi intézmény évi jövedelmének egy bizonyos részét.³¹ A második lépésre az 1415–1417-es évek valamelyikében – az uralkodó távollétében – került sor, amikor írásban is rögzítették a törökkel szembeni határok védelmi körzeteit, illetve számba vették az odarendelt parancsnokokat és ezek csapatait.³² Végül utolsó, harmadik lépésként az 1435-ös országgyűlésen ismételtlen szabályozták a katonaállítást: az eddigi húsz jobbágy helyett harminchárom után kellett egy lovas íjászt felszerelni, azaz minden száz jobbágy után hármat. Azoknak a nemeseknek, akiknek nem volt legalább 33 jobbágya, össze kellett állniuk, és jobbágyaik arányában egyetlen íjászt kellett felszerelniük.³³ A nagybirtokosok továbbra is maguk vezették

28 Engel: 1987. 66. p.

29 Engel: 2001. 195–200. p.; Pálosfalvi Tamás: Luxemburgi Zsigmond és az oszmánok: egy lehetetlen küldetés? In Bódvai András (főszerk.): *Luxemburgi Zsigmond emlékkönyv*. Budapest, 2024, Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 73–89. p.

30 Borosy András: *A telekkatonaság és a parasztság szerepe a feudális magyar hadszervezetben*. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 60) Budapest, 1977, Akadémiai Kiadó, 15–16.; Mályusz: 1984a. 109. p.; Engel: 2001. 175. p.

31 C. Tóth Norbert – Lakatos Bálint – Mikó Gábor: *A pozsonyi prépost és a káptalan vizsgálója (1421–1425). A szentszéki bíráskodás Magyarországon – a pozsonyi káptalan szervezete és működése a XV. század elején*. (Subsidia ad historiam mediæ aevi Hungariae inquirendam 3.) Budapest, 2014, Magyar Medieviztikai Kutatócsoport, 179–199. p.

32 Mályusz: 1984a. 115. p.

33 Borosy: 1971. 16.

csapataikat, míg az utóbbi módon kiállított katonák a megyei csapatokba soroztattak, és a király által kijelölt kapitányok vezették őket. Az 1435-ös törvény értelmében kiállított telekkatonaság létszáma körülbelül 6000 főre rúgott. Mindez jelentős, elsősorban könnyűfegyverzetű katonai kiegészítést jelentett a török elleni harcban. További erőt jelentett a délvidéki menekült szerbek (rácok) felfogadásával létrehozott nagy létszámú könnyűlovasság, amely jól kiegészítette a nehézfegyverzetű katonaságot. Emellett a folyók mentén, a révek védelmére naszádosokat is alkalmaztak, akik többnyire adómentesség ellenében vállalták a szolgálatot.³⁴ Összességében elmondható, hogy az ország hadereje a 15. század elején teljes mozgósítás esetén kb. 25 ezer katonából állt.

A harmadik pillér a déli végvárrendszer kiépítése volt. A király – felismerve, hogy a hűbéres államok által nyújtott biztonság csak addig hatékony, amíg a török vissza nem nyeri erejét – igen korán hozzálátott egy új védelmi vonal kiépítéséhez. Az 1404 és 1420-as évek közepe közötti húsz esztendő elegendő volt arra, hogy az ország déli határát őrző végvárrendszer kiépüljön. E munkát Ozorai Pipo temesi ispán irányította.³⁵ A feladat nagyságát minden téren jól érzékelteti, hogy a Nándorfehérvártól (az erősség 1427-ben került ismét magyar fennhatóság alá) Szörényvárig terjedő, mintegy 210 kilométeres határszakaszon 1390 előtt összesen négy magyar vár állt: Szörény, Orsova, Haram és Keve. 1429-ben azonban már több mint egy tucat vár őrizte a határt.³⁶ A határvédő várak felépítése iradatlan költségekkel járt, csak a benne állomásozó katonaság fegyverben tartására évi 100 ezer forintot kellett (volna) fordítani (viszonyításképpen, az ország ekkori évi bevétele körülbelül 300-400 ezer forintra rúgott).³⁷ Az ily módon több lábra állított védelmi rendszer – például Galambóc 1428. évi sikertelen visszafoglalási kísérletét leszámítva – jól vizsgázott, és a zsigmondi védelmi politika eredményeképpen kiépített végvárak még egy évszázadig kiállták a támadások viharát.

34 Mályusz: 1984a. 121–122. p.

35 Engel: 1987. 67–68. p.

36 Engel: 1987. 67–68.; Uó: 2001. 200–201. p.; Mályusz: 1984a. 117. p.

37 Engel: 1987. 68.; Uó: 2001. 190–193. p.

AZ APA NYOMDOKAIN – AZ ÚT RÓMÁBA

Zsigmond mondhatni születésétől fogva egyik – ha nem a legfontosabb – életcéljának tekintette apja koronáinak elnyerését. Ennek első lépéseként megszerezte a magyar Szent Koronát, közel egy évtizedes küzdelem árán biztosította uralmát a királyságban, majd végül itteni uralkodására építve lépett tovább. A magyarországi helyzet rendezése mellett és közben azonban tevélegesen bele kellett szólnia Csehország életébe is. Korán kiderült ugyanis, hogy Zsigmond bátyja, Vencel cseh és német király nem igazán alkalmas az uralkodásra, illetve utódokkal sem fogja megörvendeztetni a világot. Az előbbi miatt a német fejedelmek már 1400-ban megfosztották a német királyi címtől, az utóbbi pedig azzal fenyegetett, hogy a cseh korona is elveszik a Luxemburgi-ház számára. Éppen ezért Zsigmond kezdetektől figyelemmel kísérte, hogy mi történik a szomszédos királyságban, és többször is tevélegesen beavatkozott azért, hogy a cseh koronát megszerezze magának. (Erre végül 1420-ban, Vencel halála után került sor. Időközben azonban sikerült kieroszakolnia, hogy először 1410-ben, majd 1411-ben végérvényesen is megválasszák német királlyá. 1414-ben aztán Aachenben sor került a koronázásra is.)³⁸ A cseh királyi cím egyfelől azért volt fontos, mert viselője a hét birodalmi választófejedelem egyikének számított, másfelől pedig remek kiindulási pontként szolgált a császári korona megszerzéséhez. Mindez azonban még kevés lett volna, mivel császárrá való ko-

Albrecht Dürer Luxemburgi Zsigmondról készült portréja

38 Skorka: i. m. 28–30. p.

ronázása azon múltott, hogy sikerül-e megszüntetni a nyugati egyházszakadást, és az egyedijüleg uralkodó három pápa helyett egy, mindenki által elfogadott egyházfőt választani.

Zsigmond uralmának csúcspontja már a kortársak, de az utókor számára is Európa első, modern értelemben vett kongresszusának – amelyet ma konstanzi zsinat (1414–1418) néven ismerünk – a megrendezése és sikeres lebonyolítása volt. A zsinat összehívásának fő célja ugyan a későbbi szemlélők számára az egyház egységének a helyreállítása volt, emellett azonban olyan fontos kérdéseket is itt kívántak rendezni, mint a huszita eretnokség vagy az egyházi reformok ügye. Ennek érdekében Zsigmond felvette a kapcsolatot a három pápával, illetve azok támogatóival, a különböző országok uralkodóival, és Konstanz városát jelölte ki a zsinat helyszínéül. A városban az általa kiállított és csak az odajövetelét biztosító menlevél birtokában megjelent Husz János (Jan Hus), a prágai egyetem tanára is, hogy előadja tanait és megvédje tanítását, a zsinati bírák azonban rögvest börtönbe vetették, majd rövidesen máglyára is küldték. Zsigmond a zsinat egységének megőrzése és a pápai tekintély visszaállítása érdekében gyakorlatilag „beáldozta” Huszt és a vele érkező legjobb tanítványát, Prágai Jeromost. (Ha fellépett volna a védelmükben, esélye sem maradt volna céljai elérésére.)³⁹ A két kivégzés egyébként Zsigmond számára nem várt következményekkel járt: Vencel halála (1419. aug. 16.) után Csehországban véres polgárháború tört ki az őt támogató katolikusok és Husz követői között, amely aztán az évek során átterjedt a környező országokra is.⁴⁰ (Zsigmondot ugyan 1420. július 28-án sikerült Prágában cseh királlyá koronázni, de legközelebb csak a háború lezárása után, 1436 augusztusában tudott visszatérni az országba, hogy a rendek hódolatát fogadja.)⁴¹

Az új, egyetemes pápa megválasztása sem bizonyult könnyű feladatnak, hiszen ehhez az éppen regnáló és különböző országok által támogatott három pápát kellett először félreállítani. A kérdés megoldása mintegy három évig tartott. XXIII. Jánost (1410–1415) a zsinattal

39 C. Tóth Norbert: Ellenpápák helyett pápa. Zsigmond magyar és német király a konstanzi zsinaton. *Magyar Tudomány* 174. (2013) 5. sz. 522–527. p.

40 Tóth-Szabó Pál: *A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon*. Budapest, 1917, Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája.

41 Skorcka: i. m. 33–35. p.

fosztatta meg tisztségétől. A római, ám ekkoriban Reginában meghúzódó és már kilencvenedik életévét taposó XII. Gergely (1406–1415) pápa önként mondott le. Az avignoni pápa, XIII. Benedek (1394–1417) mögül előbb „kiszervezte” a hispániai félsziget uralkodóit, majd őt is a zsinat fosztotta meg a pápai tiarától. Miután elérte célját az új pápa kijelölése és megválasztása ügyében, Zsigmond a háttérben maradt, jóllehet ennek megkérte az árát. A jelenlévő bíborosokkal kiadatta az úgynevezett konstanzi bullát, amelyben szentesítették a magyar királyok főkegyúri jogát. Ezáltal az említett bíborosok tulajdonképpen kötelezettséget vállaltak arra, hogy amennyiben bármelyiküket pápává választják, csak a király által javasolt személyeknek adnak főpapi javadalmat. Másként fogalmazva: elfogadták, sem az új pápa, sem annak utódai nem avatkoznak bele a magyar egyházi javadalmak betöltésébe. A bulla értelmében az új pápa beiktatásakor a pápai kincstárba fizetendő járulékot is mérsékelni kellett, továbbá azt is leszögezték benne, hogy az egyházi perek csak fellebbezés útján kerülhetnek a pápai kúriába – azaz Magyarország per nem kezdhető az Apostoli Szentszéknél. A bíborosok végül Oddo Colonát választották meg pápává V. Márton néven (1417–1431).⁴²

Miután az általa kitűzött célokat elérte, Zsigmond 1418 májusában elhagyta Konstanzt, majd 1419. február elején – a birodalomban tett utazását követően és mintegy hétévi távollét után – azzal a tervvel érkezett meg Magyarországra, hogy mihamarabb Rómába indul, két fontos fejlemény azonban keresztülhúzta számításait. Ezek egyike a már említett csehországi belharcok alakulása volt, amelyekből közel másfél évtizedre a husziták kerültek ki győztesen, majd rövidesen a környező országokat is lángba borították. Másfelől a megerősödött Oszmán Birodalom csapatai is újra megjelentek a magyar királyság határainál.⁴³ Végül a Velencei Köztársasággal való több évtizedes konfliktust is meg kell említenünk, amely Dalmácia birtoklása miatt alakult ki. 1412 és 1414 között a felek többé-kevésbé eredménytelen harcokat vívtak egymással, azonban 1420-ban a teljes tartomány velen-

42 Fedeles Tamás: Pápák, püspökök, szentek. Luxemburgi Zsigmond és az egyház. In Bódvai András (főszerk.): *Luxemburgi Zsigmond emlékkönyv*. Budapest, 2024, Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 90–117. p.; 95–99. p.

43 C. Tóth Norbert: Az esztergomi érseki szék üresedése 1418–1423 között. *Századok* 137. (2003) 4. sz. 885–896. p.; 894–895. p.

cei kézbe került (ráadásul a király, hogy a háború költségeit fedezni tudja, a szepességi városokat elzálogosította a lengyeleknek). A Köztársaság ezek után hathatósan akadályozta meg Zsigmond tervbe vett római útját is.⁴⁴

A hazatérését követő (1419) évtizedet az uralkodó Magyarországon, sőt az 1426 és 1428 közötti majdnem két és fél évet a déli határokon töltötte. A király végül 1430 augusztusában hagyta el ismét az országot, és a következő év októberéig a birodalom területén tartózkodott, hogy előkészítse római útját.⁴⁵ Mivel a császárrá koronázás előfeltétele az volt, hogy az illetőt az itáliai vagy lombard koronával Itália királyává koronázzák, így Zsigmond november végén Milánóba ment, ahol e hónap 28-án megtörtént a koronázás.⁴⁶ Innen december közepén indult Róma felé, ám a császári címet csak másfél év múlva nyerte el. Az odavezető utat ugyanis elzárta Firenze. A város történetesen éppen IV. Jenő pápa (1431–1447) és Velence szövetségese volt, Zsigmond viszont Velence ellenségének számított (a korábbi háborúkat ugyanis még nem zárták le). A továbbhaladás érdekében – miközben Zsigmond közel tíz hónapot töltött Sienában⁴⁷ – végül az uralkodó kénytelen volt megállapodni Velencével Dalmácia ügyében (a fegyverszünet értelmében mindenki megtarthatta foglalását; ez tulajdonképpen az 1420 óta fennálló állapot elismerését, azaz Dalmácia teljes elvesztését jelentette). A császárkoronázás feltételeiről és részleteiről történt 1433. áprilisi megállapodás után, május 31-én IV. Jenő pápa a Szent Péter-bazilikában császárrá koronázta Zsigmond magyar királyt.⁴⁸

44 E. Kovács Péter: *Zsigmond király és Velence (1387–1437). I. Az oroszlán ugrani készül (1387–1411)*. Budapest, 2017, Tarsoly Kiadó; *II. Az oroszlán ugrott*. Debrecen, 2023, HUN-REN DE Középkori Magyarország és Közép-Európa Hadtörténete Kutatócsoport.

45 †Engel Pál – C. Tóth Norbert: *Itineraria regum et reginarum / Királyok és királynék itineráriuma (1382–1438)*. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 1.) Budapest, 2005, MTA Támogatott Kutatóhelyek Irodája, 121–123., 125. p.

46 E. Kovács Péter: Zsigmond király milánói koronázása. In Mikó Gábor, Péterfi Bence, Vadas András (szerk.): *Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*. Budapest, 2012, Eötvös Kiadó, 67–83. p.

47 E. Kovács Péter: Zsigmond király Sienában. Budapest, 2014, Corvina Kiadó.

48 E. Kovács Péter: *Zsigmond császár megkoronázása Rómában*. Budapest, 2020, Tarsoly Kiadó.

ÉPÍTKEZÉSEK EGY ÉLETEN ÁT

Zsigmond uralkodását végigkísérték az építkezések: hol éppen aktuális uralkodói feladatainak megfelelően építtetett, hol pedig végváratokat emeltetett, védelmi céllal. Trónra kerülése után nem sokkal befejezte a még apósa által megkezdett visegrádi várépítkezéseket, majd rögtön ez után, immár a századfordulón a budai székhely átépítése következett. Valószínűleg az utazásai során felkeresett épületek látványának hatására, valamint apja prágai építkezéseinek utánzása okán határozta el, hogy a budai vár addig kevésbé lakott déli részén egy új palotanegyedet, illetve királyi udvart építtet. A még az 1410-es években is folyó munkálatokat Zsigmond külföldi tartózkodása során mindvégig figyelemmel kísérte, és Augsburgból, Stuttgartból, Párizsból és Firenzéből számtalan építőmestert küldött Magyarországra. A késő gótikus stílusban, reprezentációs célokkal épült palota ékköve a nagyterem volt (korábban tévesen „Frisspalotának” is nevezték), de ekkor (1410 és 1424 között) zajlott a Szent Zsigmond prépostság építése is. Ezekhez az építkezésekhez köthetők annak a szobrászműhelynek az alkotásai, amelyeket 1974-ben Zolnay László talált meg; a rendkívüli műves készítésű szobrok, illetve szobortöredékek azonban a jelek szerint a kívánt funkciójukat sohasem nyerték el.⁴⁹ A fővárossá tett Budát a király egyetem alapításával is igyekezett gyermekkorra helyszínével, Prágával egyenrangúvá tenni, de törekvései mindkétszer zátonyra futottak.⁵⁰

Még folytak az építkezések a budai palota területén, miközben az építőmesterek már Tatán, Zsigmond kedvelt pihenőhelyén is megkezdték munkájukat.⁵¹ A minden igényt kielégítő vadászkastélyt az uralko-

49 Mályusz: 1984a. 244–247.; Takács Imre: „nec vates nec propheta evolabit alcius” Luxemburgi Zsigmond udvarának művészete. In Bódvai András (főszerk.): *Luxemburgi Zsigmond emlékkönyv*. Budapest, 2024, Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 163–181. p.; 170–172. p.; Lóvei Pál: A „sárkánylovagok” kőfaragója. Egy 15. századi szobrász-vállalkozó műhelye Budán. In Kádas István és Weisz Boglárka (szerk.): *Hatalom, adó, jog. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) Budapest, 2017, MTA Bölcsészettudományi Központ Történettudományi Intézet, 387–485. p.

50 Mályusz Elemér: Középkori egyházi értelmiségünk társadalmi alapjai (A budai egyetem történetéhez). In Székely György (szerk.): *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. (Memoria saeculorum Hungariae 4.) Budapest, 1984, Akadémiai Kiadó, 7–33. p.

51 Mályusz: 1984a. 247. p.

dó hol pihenés, hol pedig diplomáciai tárgyalások céljából használta, ha csak egy-két napra is (pl. 1426 májusában itt kötötték meg Lazarevics István szerb fejedelemmel a Brankovics György utódlását, valamint Nándorfehérvár és más várak magyar kézre kerülését biztosító egyezményt).⁵² Az építkezések utolsó hulláma az 1420-as években kezdődött, azzal összhangban, hogy Zsigmond német királyként a birodalom határánál fekvő Pozsonyt tette meg állandó székhelyévé. Egyetlen évből, 1434-ből maradtak fenn számadások, amelyek alapján kikövetkeztethető, hogy évente kb. 220–240 fő vett részt az említett munkálatok kivitelezésében, az ezekre fordított összegek pedig elérték az évi tízezer aranyforintot, ami már európai viszonylatban is jelentős építkezésekre vall.⁵³ Máig rejtély, hogy pontosan miből tudta finanszírozni a király ezeket az irdatlan költségekkel járó vállalkozásokat.

A TRÓNUTÓDLÁS KÉRDÉSE

Az uralkodói kötelességek között előkelő helyen szerepelt a törvényes utód nemzése annak érdekében, hogy az ország trónját nyugodt körülmények között (értsd fegyverzajtól mentesen) örökítse át, és nem mellékesen biztosítsa a dinasztia túlélését. Zsigmond hosszú élete során kétszer házasodott meg. Az első frigyét, amely egyúttal megnyitotta az utat a magyar trónra, Nagy Lajos király leányával, Mária királynóval kötötte. A menyegzőre 1385 őszén került sor, de a közös életük csak a királynő kiszabadítása után, 1387. július elején vehette kezdetét. A házasság – amennyire a fennmaradt források alapján megállapítható – harmonikus lehetett, utód azonban nem született belőle, ugyanis Mária 1395 májusának közepén egy vértesi vadászat alkalmával várandósan leesett a lóról és elhunyt.⁵⁴

52 Radonić, Jovan: L'entente de Tata de 1426 et les relations serbo-hongroises au XV-ième siècle. *Bulletin de l'Académie serbe des Sciences*, tome VII, Nouvelle série, Section des sciences sociales No. 2. Beograd, 1951. 66–83. p.; 74–83. p.

53 Szűcs Jenő: A középkori építészet munkaszervezetének kérdéséhez. In *Budapest Régiségei* 18. (1958) 313–356. p.; Papp Szilárd: Zsigmond új rezidenciája Pozsonyban. In Takács Imre (szerk., a szerk. munkatársai Jékely Zsombor, Papp Szilárd és Poszler Györgyi): *Sigismundus rex et imperator. Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában (1387–1437)*. Philipp von Zabern, 2006, 239–245. p.

54 C. Tóth Norbert: Királynóból királyné. Mária és Zsigmond viszonya a források tükrében. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae Acta Historica* (2011) 132. sz. 59–71. p.

Noha felesége halála után jelöltekből nem volt hiány, Zsigmond sokáig nem választott magának új arát. Döntését végül a fentebb már érintett belpolitikai küzdelmek nyomán hozta meg: 1401-ben eljegyezte, majd 1405 novemberében, a törvényes kor elérése után feleségül is vette Cillei Hermann gróf 1392-ben született leányát, Borbálát (Cillei Zsigmond hűséges híve volt).⁵⁵ Házasságuk egyetlen gyümölcse Erzsébet hercegnő volt, aki 1409-ben született, és akit apja már 1411-ben Habsburg V. Albert osztrák herceggel jegyzett el. Az ünnepélyes esküvőt tíz év múlva Pozsonyban tartották meg. Az akkor kötött megállapodás kimondta: a magyar trónt királynőként Erzsébet fogja örökölni, akinek férje így egyúttal magyar király is lesz.⁵⁶

Zsigmond két házassága, illetve a feleségeihez fűződő viszonya – részben a két asszony eltérő természetének tulajdoníthatóan – jelentős mértékben különbözött egymástól. Míg az első házasság idején egy 17 éves fiatalember vett feleségül egy 14 éves leányt, addig a második alkalmával egy már 37 éves, a korszak értékelése szerint javakorabeli férfi egy alig 14 éves leánnyal házasodott össze. E különbség természetesen megmutatkozott habitusukban is: míg Mária királynőből vált királynévá Zsigmond mellett, addig az ifjú Borbálából királyné lett, akitől nem állt távol a kormányzás sem. Ezen ambícióiról férje is tudott, hiszen 1412 novembere és 1414 szeptembere között Borbála helyettesítette őt a kormányzásban.⁵⁷

Férje élete végén köztudott volt róla, hogy inkább az ifjú lengyel királyban, III. Ulászló személyében látja jövőjét, de nem mint feleség, hanem mint az ország kormányzója az ifjú király (szül. 1424) és unokája, Anna hercegné (szül. 1432) mellett. Mindezek okán 1437. december 5-én, Zsigmond császár halála előtt néhány nappal Albert herceg és Erzsébet hercegnő elfogatta Borbála királynét (Zsigmond ekkor már nem

55 Daniela Dvořakova: *Barbara von Cilli. Die Schwarze Königin (1392–1451)*. Frankfurt am Main – Bratislava, 2017, Peter Lang; Skorka Renáta: A királyné váradi vezeklése. In Zsoldos, Attila (szerk.): *Nagyvárad és Bihar a Zsigmond-korban. Tanulmányok Biharország történetéről* 8. Nagyvárad, 2020, Varadinum Kulturális Alapítvány, 85–116. p.

56 Petr Elbel: Die Heirat zwischen Elisabeth von Luxemburg und Herzog Albrecht V. von Österreich: rechtliche, finanzielle und machtpolitische Zusammenhänge (mit einem Quellenanhang). In Pavel Kras, Martin Nodl (ed.): *Manželství v pozdním středověku. Rituály a obyčej*. (Colloquium Mediaevale Pragense 14) Praha, 2014, Filosofia, 79–152. p.

57 C. Tóth: 2020. 184–189. p.

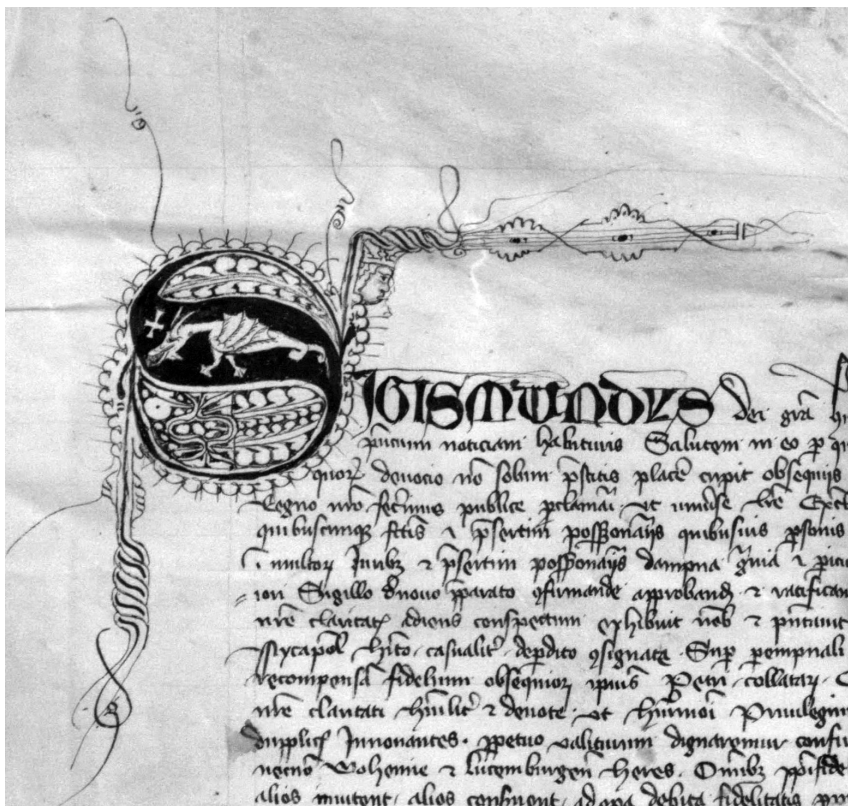
volt öntudatánál). Borbála a következő évben ugyan kiszabadult a fogságból, de életét Csehországban, száműzetésben fejezte be 1451-ben.⁵⁸

Zsigmondnak – mint láttuk – csupán a második házasságából született gyermeke. Bár „dokumentáltan köztudott” volt a királyról, hogy szerette „csapni a szelet” a hölgyeknek,⁵⁹ mégsem ismeretes, hogy lett volna házasságon kívüli fia – ellentétben I. Károly (Kálmán győri püspök), Mátyás (Corvin János) vagy II. Lajos (Lantos vagy Wass János) királyokkal. Mégis a mai napig él a köztudatban az az Antonio Bonfini történetírónál már csírájában meglévő, majd a 16. században Heltai Gáspár krónikájában alaposan kiszínezett történet, hogy Hunyadi János Zsigmond király és egy Morzsina nevű nemesi családból származó leánynak a törvénytelen fia. A legenda alapjául a Hunyadi-család akkori szemmel páratlan, már-már hihetetlen gyorsaságú felemelkedése szolgálhatott: János vitéz az 1430-as évek elején még egyszerű zsoldosként, majd egy csapat vezetőjeként tevékenykedett Itáliában, hogy aztán az évtized végén már szörényi banként tűnjön fel, és alig két év múlva az egyik legtekintélyesebb méltóságba, az erdélyi vajdaság élére nevezzék ki. Hunyadi János apja (Serbe fia Vajk) minden hiteles forrásunk alapján egy Havasalföldről betelepült/elmekült oláh családból származott, akik 1409-ben nyerték el a később névadójukká váló hunyadvári uradalmat (a várat majd Hunyadi János fogja felépíttetni). Ma már legfeljebb akörül folyik a vita, hogy a havasalföldi fejedelmi család mellékágáról vagy egy ottani nemes (bojár) családról van-e szó.⁶⁰

Zsigmond magyar (1387–), német (1411–), cseh (1420–) és lombard (1431–) király, német-római császár (1433–) életének 69. évében, 1437.

-
- 58 Pálosfalvi Tamás: Két (király)választás Magyarországon. Habsburg Albert és Jagelló I. Ulászló magyar királysága. *Századok* 156. (2022) 3. sz. 459–504. p.; 468–478. p.
- 59 E. Kovács Péter: Luxemburgi Zsigmond és a nők. In Bódvai András (főszerk.): *Luxemburgi Zsigmond emlékkönyv*. Budapest, 2024, Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 137–161. p.
- 60 Lupescu Radu: Hunyadi Mátyás: az ősoktól a hatalom küszöbéig. In Farbak Péter, Spekner Enikő, Szende Katalin, Végh András (szerk.): *Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490*. Kiállítási katalógus. Budapest, 2008. Budapesti Történeti Múzeum, 35–49. p.; Nagy Levente – Szilágyi Emőke Rita: Hollókőtől Esztergomig. Új adatok az Oláh, a Hunyadi és a Drakula család genealógiájához. *Történelmi Szemle* 65. (2023) 4. sz. 639–667. p.

december 9-én hunyt el a morvaországi Znaimban (Znojmo). Tetteinek krónikása, Eberhard Windecke elbeszélése szerint testét bebalzsamozták, fejére koronát téve trónusra ültették, s négy napra közszemlére tették, ahol mindenki leróhatta kegyeletét. Ezután a holttestet méltó kísérettel Váradra vitték, ahol első felesége, Mária királynő és Szent László király sírja mellé temették az ottani székesegyházban.⁶¹

Zsigmond 1403. évi, a Perényiek részére kiadott adománylevelének részlete⁶²

61 Windecke: i. m. 335–337. p.

62 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, DL 70747.

ZSIGMOND URALKODÁSÁNAK MÉRLEGE

Zsigmond fél évszázados uralkodása több korszakra bontható. Kis túlzással úgy is fogalmazhatnánk, hogy a király az urak bábjából fokozatosan olyan „bábmesterré” lépett elő, aki mintegy másfél évtized alatt az öt trónra juttató elitet is lecserélte. Az már kevésbé tekinthető szerencsés fejleménynek, hogy eközben odaveszett a királyi birtokállomány tekintélyes része is, Zsigmond azonban a következő három és fél évtizeden keresztül ennek hiányában is kiválóan el tudta kormányozni az országot. A régi elit helyett ugyanis sikerült egy olyan új vezető réteget megteremtenie, amelyik nemcsak támogatta célkitűzéseit, hanem az ő távollétében is képes volt működtetni a királyságot (ezt azért különösen fontos kihangsúlyozni, mert Zsigmond 1410 és 1437 között mintegy 16 évet nem töltött magyar földön). Jóllehet a korábbi uralkodókhoz képest sokkal többet tartózkodott külföldön (ez halála után Albert trónra lépését is megnehezítette), de a Magyar Királyságról sohasem feledkezett meg. Az ország védelmét sokféle módon igyekezett biztosítani, azonban azt is figyelembe kell vennünk, hogy korának három legerősebb ellenfelével kellett megküzdenie. A törökökről már esett szó, míg huszitákról csak érintőlegesen. Az utóbbiakkal szemben 1428-tól – az 1419-ben Csehországban kirobbant felkelés után egy évtizeddel – már Magyarország területén is védekező harcokat kellett vívni. A háború végül a husziták meghasonlásával (a mozgalom követői a radikális táboritákra és a mérsékelt kelyhesekre oszlottak), valamint csehországi a Lipany mellett 1434 májusában megívott és a táboriták vereségével végződő csatával ért véget. Zsigmond egyetlen területen nem volt sikeres: az I. (Nagy) Lajos király által meg-, illetve visszaszerzett Dalmáciát az 1411–1412. évi, velencei területeken zajló eredményes harcok után sem tudta megtartani, és 1433-ban kénytelen volt végleg lemondani róla a Köztársaság javára. Zsigmond uralkodása tehát mindezek figyelembe vételével mindenképpen pozitívan értékelhető, de nehéz is lenne másképpen viszonyulni egy ötven éven át trónon ülő uralkodó személyéhez.